

УДК [94:323.3](477.83/86)

Тетяна ПАНФІЛОВА

УКРАЇНСЬКІ ПОЛІТИЧНІ ОРГАНІЗАЦІЇ У ПЕРІОД РОЗПАДУ АВСТРО-УГОРСЬКОЇ ІМПЕРІЇ ТА ПРОГОЛОШЕННЯ ЗУНР

Проаналізовано діяльність українських політичних партій, громадських організацій на завершальному етапі Першої світової війни, виокремлено їх внесок у становлення УНРади ЗУНР, розбудову громадянського суспільства.

Ключові слова: ЗУНР, громадянське суспільство, політичні партії, УНРада, УГА.

На завершальному етапі Першої світової війни соціально-економічна та національно-політична ситуація в Австро-Угорщині загострювалася: прокотилася хвиля селянських та робітничих виступів, неухильно наростав національно-визвольний рух, зокрема у Східній Галичині й Буковині. Після Лютневої революції 1917 р. в Російській імперії, передреволюційна ситуація складалася й в інших державах-учасниках війни. За цих обставин українська політична еліта визначала шляхи і засоби реалізації програми національного визволення та соборності України. Народний Комітет Української Національно-Демократичної партії ініціював підготовку “самочинного переобрання влади в краю та організацію війська”, яке зайняло би Львів та Східну Галичину “в ім’я української державности”¹. Водночас Українська Парламентарна Репрезентація підготувала проект “мирного, легального перебрання державної влади в Галичині від Австрії”².

У зв’язку з ознаками розпаду Австро-Угорської імперії, з одного боку, та небажанням австрійського уряду задовольнити національні вимоги українців, насамперед щодо національно-територіальної автономії Східної Галичини – з другого, Українська Парламентарна Репрезентація запропонувала керівництву імперії альтернативу: або Австро-Угорщина створює із західноукраїнських земель окремий національно-адміністративний край, або українці реалізують своє право на “злуку українських земель в самостійній українській державі”, бо “їх шлях веде не до Варшави, а до Києва”³.

12 жовтня 1918 р. голова Української Парламентарної Репрезентації Євген Петрушевич заявив в австрійському парламенті: “Ніяка сила не може нас приневолити, щоби ми стали підданими Польського королівства”, галицькі українці вже нині вимагають для себе “нічого іншого, як найсвятішого для кожного народу – право

¹ Державний архів Львівської області (далі – ДАЛЮ). – Ф. 257. – Оп. 2. – Спр. 1488. – Арк. 14–19.

² Центральний державний історичний архів України, м. Львів (далі – ЦДІАЛ України). – Ф. 392. – Оп. 2. – Спр. 1488. – Арк. 39–43.

³ Кугутяк М. Історія української націонал-демократії. 1918–1929 / М. Кугутяк. – Київ; Івано-Франківськ: Плай, 2002. – Т. 1. – С. 74–78.

на злучення всіх українських земель в одну українську незалежну державу”. 18 жовтня 1918 р. студенти Львова теж заявили, що, виходячи з принципів самовизначення народів, вони стоять за “одиноке оправдане невідкличне і справедливе домагання – з’єднання всіх земель заселених українським народом в одну державну цілість, від нікого незалежну демократичну державу”⁴.

Тим часом 16 жовтня 1918 р. цісар Австро-Угорщини у зверненні “До моїх вірних австрійських народів”, оголосив створення федеративної держави, у якій “кожне плем’я, де воно заселене, творить свій власний державний організм”⁵.

Зважаючи на наростання революційної ситуації в Австро-Угорщині, 18 жовтня 1918 р. Українська Парламентарна Репрезентація зібрала у Львові парламентарних та сеймових послів від Галичини і Буковини, українських єпископів з Галичини, щоб “«вирішити» правно-державну будучність українських земель Австро-Угорщини”. Були також запрошені представники з угорської України, які, на жаль, не змогли прийти, але найвидатніші з них надіслали листа з проханням “визволити закарпатських українців зі страшного мадярського ярма та, що надішлють своїх представників до української конституанти”. Наряду проводив голова Парламентарної Репрезентації Євген Петрушевич і його секретарі Степан Баран та Володимир Бачинський. Є. Петрушевич поінформував учасників зібрання про свою аудієнцію у цісаря стосовно того, що “українські послы вирішили започаткувати створення державного організму з усіх українських областей Австро-Угорщини”. Присутні схвалили статут Української Національної Ради та визнали себе “Установчими Зборами” для української держави, яка має бути створена в українських областях Австро-Угорщини⁶.

Після тривалих дискусій Українська Національна Рада затвердила таке рішення:

“На підставі самовизначення народів, Українська Національна Рада як Конституанта постановляє:

I. Етнографічні українські області в Австро-Угорщині, а зокрема, Східна Галичина з граничною нею лінією, з влученням Лемківщини, Північно-Західної Буковини з містами Чернівці, Старожиницею, Серетом та українська полоса Північно-Східної Угорщини – творять одноцільну українську територію.

II. Ся українська національна територія уконституується отсим як українська держава. Постановою передбачено підготовчі заходи, щоби се рішення перевести в життя.

III. Взиваються всі національні меншини на всі українські області – при цім жидів признається за окрему національність, – щоби уконституувалися і негайно вислали своїх представників до Української Національної Ради, в кількості відповідаючій їх числу населення.

IV. Українська Національна Рада виготовить Конституцію для утвореної сим способом держави на основах: загального, рівного, таємного і безпосереднього права. З правом національно-культурної автономії.

⁴ Західно-Українська Народна Республіка 1918–1923. Документи і матеріали: у 5 т. – Івано-Франківськ: Сіверсія, 2001. – Т. 1: Західно-Українська Народна республіка. 1918–1923: Історія / [відп. ред. О. Карпенко]. – С. 173–174, 177.

⁵ Діло (Львів). – 1918. – 16 жовтня; Західно-Українська Народна Республіка 1918–1923. – Т. 1. – С. 174–175.

⁶ ЦДІАЛ України. – Ф. 746. – Оп. 1. – Спр. 3.

V. Українська Національна Рада жадає, щоб зорганізована отсе в державу українська територія мала, безумовно, своїх заступників на мировій конференції.

VI. Теперішньому австрійському міністрові Міністерства закордонних справ відмовляється право перемовляти іменем сеї української території”.

19 жовтня на урочистому зібранні у Львові Є. Петрушевич урочисто проголосив створення Української Держави на українських землях Австро-Угорщини й заявив, що “метою наших національних змагань є єдина, вольна, самостійна Українська Республіка”⁷.

Створення Української Національної Ради та проголошення нею уконституювання українських земель в Австро-Угорщині в єдиній українській державі було з ентузіазмом сприйняте в Наддніпрянській Україні. “Ми, наддніпрянські українці, – йшлося у привітанні з нагоди ухвали Української Національної Ради, – з великим одушевленням, з глибокою симпатією вітаємо цей рішучий крок наших південно-західних братів, ми всією нашою енергією підіпремо як морально, так і матеріально національне об’єднання й з урочистістю прирікаємо, що не допустимо, щоби хоч клаптик української землі знайшовся під чужим пануванням та, що ця ухвала Української Національної Ради засвідчує пробудження і мобілізацію соборних українських сил. Твердо віримо, що почалося сповнення пророцтва Тараса: «Україна вже встала». Прийде час, що вона розвіє тьму неволі”⁸.

Українська Національна Рада формувалася як громадсько-політична структура, але після урочистого схвалення, коли її члени оголосили себе Установчими Зборами, а також коли українську територію Австро-Угорщини встановлено як Українську Державу, Українська Національна Рада стала органом державної влади, залишаючись водночас структурою громадянського суспільства. Врешті, свого часу й Українська Центральна Рада теж створювалася як громадсько-політична структура, але діяла як орган державної влади, формувала українську національну армію, третім Універсалом проголосила створення Української Народної Республіки, а четвертим – її державну самостійність. У подальшому Українська Національна Рада поставила перед собою двоєдине завдання, з одного боку – формувати та утверджувати органи державної влади на західних землях України, а з другого – реалізувати українську національну ідею про незалежну, демократичну й соборну Україну⁹.

Після оголошення цісарського маніфесту про утворення федеративної Австро-Угорської держави, Австрійська імперія почала розпадатися – створювалися незалежні держави сербів, хорватів, словенів, чехів та словаків (створено Чехословацьку республіку) та угорців (незалежна Угорська Держава). Водночас у Західній Галичині владу захопила Польська Ліквідаційна Комісія.

За цих обставин був створений Генеральний Військовий Комісаріат, згодом перейменований на Український Військовий Комісаріат на чолі з сотником Дмитром Вітовським. 29 жовтня 1918 р. делегація Української Національної Ради у Відні ухвалила рішення взяти владу у Східній Галичині та встановити дипломатичні відносини з іншими державами. Час виступу з метою взяття влади Українська

⁷ Діло. – 1918. – 20 жовтня; Західно-Українська Народна Республіка 1918–1923. – Т. 1. – С. 179–181.

⁸ Діло. – 1918. – 20, 22 жовтня.

⁹ Західно-Українська Народна Республіка 1918–1923. – Т. 1. – С. 211–234.

Національна Рада та Генеральний Військовий Комісаріат визначили проти ночі 1 листопада 1918 року¹⁰.

Австрійський уряд, визнаючи право української нації на створення самостійного державного організму, все ж відмовився визначити межі Української Держави, не окреслив українську і польську частини Галичини, й отже, фактично позбавляв українців реальної можливості її створення. Водночас Польська Ліквідаційна Комісія вирушала до Львова, щоб 1 листопада 1918 р. встановити владу на всій території Галичини – Східної й Західної. 27 жовтня 1918 р. Українська Національна Рада розпочала створення органів державної влади і місцевого самоврядування для переговорів з іншими національними радами для врегулювання спільних справ, а також підписання перемир'я щодо участі у міжнародних мирових переговорах. “Будуємо свою державу у верхах, – йшлося у заяві Української Національної Ради, – будуймо її також на широких демократичних основах з низу, бо угольним каменем нової держави мусять стати наші сільські й міські громади, в яких належить завести загальне, рівне, таємне, безпосереднє і пропорційне право голосування, як для мужчин так і для жінок”. Підкреслюючи також, що “вищою організацією місцевого самоврядування є громадські ради, ... які мають обняти цілу адміністрацію на місцях і дбати в першій мірі через свої органи про удержання ладу безпеченства життя і майна горожан і стоять на сторожі народних прав і свобод”. Іншими словами, так були чітко окреслені всі аспекти громадсько-політичного, соціально-економічного і культурного життя суспільства на засадах домінуючої ролі громад, як складових громадянського суспільства. “До сеї праці, – йшлося далі у заяві Української Національної Ради, – вже тепер мусять приготуватися наші громади, а помічними їм мають бути всі народні, культурні, заводові, господарські і кооперативні, економічні та політичні організації... Як збудуємо тривалі підвалини місцевої самоуправи й адміністрації, то легше піде також реформа судова, державних верховних і законодавчих адміністративних народних властей”¹¹.

29 жовтня 1918 р. Виконавчий Комітет Української Національної Ради постановив взяти владу у Східній Галичині та уконституйовану Українську Державу нотифікувати з іншими державами. 30 жовтня делегація Української Національної Ради заявила, що не буде виконувати розпорядження польської Ліквідаційної Комісії на теренах Української Держави¹².

Після того, як австрійський намісник у Галичині генерал Гуйн відмовився передати владу Українській Національній Раді, Військовий Комітет на чолі з Дмитром Вітовським вирішив, що для негайного взяття влади все готове. Так розпочалося збройне повстання з метою повалення австрійської влади та встановлення Української Держави. В ніч з 31 жовтня на 1 листопада українські військові частини зайняли Львів, а згодом також інші українські міста Східної Галичини. У відозві “До населення Львова” Військовий Комітет сповіщав, що “волею українського народу створилася на землях колишньої Австро-Угорської монархії Українська Держава”.¹³ У той же день Українська Національна Рада оприлюднила Декларацію-звернення до

¹⁰ ЦДІАЛ України. – Ф. 440. – Оп. 1. – Спр. 35. – Арк. 45–46, 48.

¹¹ Західно-Українська Народна Республіка 1918–1923. – Т. 1. – С. 211–213.

¹² Там само. – С. 214–219; ЦДІАЛ України. – Ф. 440. – Оп. 1. – Спр. 35. – Арк. 49–50.

¹³ Західно-Українська Народна Республіка 1918–1923. – Т. 1. – С. 214–219.

українського народу. “Голосимо Тобі, – йшлося у зверненні, – святу вість про Твоє визволення з віковичної неволі. Від нині, Ти господар своєї землі, вільний горожанин Української Держави. Твоєю волею утворилася на українських землях бувшої Австро-Угорської монархії Українська держава і її найвища влада – Українська Національна Рада. Доля Української Держави в Твоїх руках. Ти станеш, як непобідний мур при Українській Національній Раді і відіпреш всі ворожі замаху на Українську Державу”¹⁴.

1 листопада 1918 р. відбувся урядовий Акт передачі влади Намісництвом Австро-Угорщини Українській Національній Раді у Львові. У церемонії брали участь – Президент Намісництва Володимир Децикевич, представники Української Національної Ради: Кость Левицький, Ізидор Голубович та Лонгин Цегельський. Від імені УНРади Кость Левицький заявив: “Українська Національна Рада уконституювавшись дня 19 жовтня 1918 року як уряд, проголошена на основі цісарського маніфесту на українській території Галичини, Буковини й Угорщини – дня нинішнього перейняла, фактично, державну владу на сій території й звертається от сим до Високоповажного пана Президента Володимира Децикевича з домаганням, щоби Він, котрому намісник граф Карло Гуйн передав дня нинішнього справу намісника, передав от сю управу щодо вищезгаданої української території в руки Української Національної Ради”. Своєю чергою Президент Володимир Децикевич ствердив, що “передає от сим свою урядову владу на вище згадані території Українській Національній Раді до рук Високоповажного пана др. Костя Левицького у Львові 1 листопада 1918 року”¹⁵.

Зважаючи на те, що уже на початку листопада Польська держава розпочала силою зброї поширювати свою владу на всій українській території колишньої Австро-Угорської імперії, 10 листопада 1918 р. Українська Національна Рада, як легітимна влада в українських землях, доручила Державному Секретарю прискорити розбудову Галицької Армії і здійснити потрібні заходи для з’єднання всіх українських земель в одну державу, а відтак, щоби весь український народ ставав як одна цілість¹⁶.

Війна Польщі проти ЗУНР позбавила керівництво Західно-Української Народної республіки нормальних умов для розбудови та здійснення масштабних реформ у молодій Українській Державі. Все ж УНРада та Державний Секретаріат уряду ЗУНР досить чітко окреслили програму соціально-економічних реформ. “У створеній Тобою державі, – йшлося у зверненні Української Національної Ради від 5 листопада 1918 року, – не буде поневолення нації нацією і не сміє бути панування багатих та економічно сильних над бідними й економічно слабшими. В Українській Державі всі громадяни без різниці мови, віри, стану та пола будуть справді рівні перед правом, а насправді демократичний лад, опертий на загальнім, рівнім, безпосереднім, тайнім і пропорційнім виборчим праві, від громади починаючи і на державі кінчаючи, забезпечить верховий голос у державі демосові, масам робочого народу. Хлібороб і робітник будуть керманичами держави”¹⁷. Ці засади

¹⁴ Діло. – 1918. – 2 листопада; *Карпенко О.* З історії Західно-Української Народної Республіки (До 85-річчя народження професора О. Ю. Карпенка) / О. Карпенко. – Івано-Франківськ, 2006. – С. 43–65; *Західно-Українська Народна Республіка 1918–1923.* – Т. 1. – С. 244–246.

¹⁵ *Західно-Українська Народна Республіка 1918–1923.* – Т. 1. – С. 246–247; ЦДАІЛ України. – Ф. 440. – Оп. 1. – Спр. 35. – Арк. 56.

¹⁶ *Західно-Українська Народна Республіка 1918–1923.* – Т. 1. – С. 265–266; *Литвин М.* Українсько-польська війна 1918–1919 рр. / М. Литвин. – Львів, 1995. – С. 107–214.

¹⁷ *Свобода (Львів).* – 1918. – 9 листопада.

були закріплені у Тимчасовому Основному законі, яким стверджено, що владу “іменем Західно-Української Народної Республіки виконує весь її народ через своє заступництво, обране на основі загального, рівного, безпосереднього, таємного і пропорційного голосування”¹⁸.

Декларовані конституційні принципи розбудови демократичного суспільства матеріалізувалися у реформах, зокрема в аграрній, яка передбачала “вивласнення великої земельної власності та наділення нею безземельних і малоземельних хліборобів, передовсім жовніврів українського війська та їх родин”. Крім того, декларувалось “усуспільнення галузей промислу і більших міських реальностей, як дорогою удержавлення, так і через добровільну асоціацію і забезпечення робітників належною участю в доходах з праці та охорони його перед всякого роду визисками”.

У сфері духовного життя й культури утверджувався принцип націоналізації шкіл всіх рівнів світського міжконфесійного характеру, їх доступності для різних верств суспільства без різниці національності та віросповідання, а також допомоги дітям незаможних родин аж до повного їх державного утримання¹⁹.

Важливим аспектом державотворчої діяльності уряду ЗУНР та УНРади було формування структур цивільної влади. Наприкінці листопада 1918 р. уже повсюдно діяли повітові комітети УНРади. Після створення Ради Державних Секретарів повітові комітети були підпорядковані Центральному Виконавчому Комітетові ЗУНР, а Раді Державних Секретарів – всі адміністративно-державні установи. Першим державним актом, який визначив компетенцію повітових адміністративних органів, була ухвала “Тимчасового закону про адміністрацію ЗУНР”. Більшість повітових комісарів обиралися. Окрім місцевої виконавчої влади, створювалися комісаріати, інші державні установи та судові округи. У містах було призначено міських комісарів-посадників, котрі виконували функції колишніх бургомістрів. Були відновлені функції й інших повітових державних інституцій – суду, скарбового уряду, пошти та залізничних станцій. Урядовці склали присягу на вірність українській владі.

Формувалися представницькі органи повітових рад, незалежні від органів державного управління, які набували статусу місцевого самоврядування. До складу повітових органів самоврядування входили також представники від громад. Стабілізуючим чинником було те, що повітові ради очолювали провідні діячі політичних партій, які мали значний вплив в УНРаді та Раді Державних Секретарів²⁰.

Законодавчим органом ЗУНР був сейм, обраний на основі загального, рівного, безпосереднього, таємного і пропорційного виборчого права всіх громадян республіки і мав складатися з 226 послів, з яких – українців 160 (70,8 %), поляків – 30,3 (14,1 %), євреїв – 27 (11,9 %), німців – 6 (2,7 %) ²¹.

¹⁸ Діло. – 1918. – 28 грудня; ЦДІАЛ України. – Ф. 581. – Оп. 1. – Спр. 18. – Арк. 11–12.

¹⁹ ЦДІАЛ України. – Ф. 581. – Оп. 1. – Спр. 98. – Арк. 1–16; Республіка (Львів). – 1919. – 3 квітня.

²⁰ Карпенко О. З історії Західно-Української Народної Республіки... – С. 43–65; Тищик Б. Західно-Українська Народна Республіка 1918–1923 рр. (до 75-річчя утворення і діяльності) / Б. Тищик, О. Вівчаренко. – Коломия, 1999; Павлишин О. Організація цивільної влади ЗУНР у повітах Галичини (листопад–грудень 1918 р.) / О. Павлишин // Україна модерна. – Львів, 1999. – Ч. 2–3; Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. – Львів, 2000. – Вип. 6: Західноукраїнська Народна Республіка: історія і традиції; [відп. ред. Ю. Сливка]. – 374 с.

²¹ Лозинський М. Галичина в рр. 1918–1920 / М. Лозинський. – Нью-Йорк: “Червона Калина”, 1970. – С. 89–91; ЦДІАЛ України. – Ф. 581. – Оп. 1. – Спр. 14. – Арк. 3–5.

Значна роль у встановленні місцевих органів влади належала військовикам. Тому паралельно з цивільними органами діяли й військові – міські комендатури, повітові, окружні та обласні військові комісари. Особливістю західноукраїнської національної революції було те, що у реалізації соціальних перетворень активну участь брало греко-католицьке духовенство, яке часто ініціювало створення цивільної влади у повітах та селах²².

Водночас, виходячи з тодішньої міжнародної ситуації, коли збройні сили вимушені були на різних фронтах боротися за незалежну й соборну Україну, УНРада та інші структури громадянського суспільства зверталися до населення з проханням ставати на захист Батьківщини. Виконавчий Комітет Головної Ради галицьких, буковинських і угорських українців оприлюднив звернення “До синів України” з закликом організувати військову допомогу Українській Державі в Галичині: “До всіх свідомих синів цілої України від Сяну по Кубань кличемо: злітайтеся, сизі орли, на поміч братам галичанам, покажіть щораз як за часів Богдана всі ви однодушно одним тілом з віками гнобленими галичанами”²³.

Завдяки зусиллям уряду ЗУНР уже наприкінці листопада 1918 р. загальна кількість вояків Української галицької армії становила 70 тис. та 60 гармат, а на початку 1919 р. до 100 тис. вояків, маючи на озброєнні 160 гармат, 550 кулеметів та 20 літаків.

Все ж самотужки Українській галицькій армії важко було боротися проти добре озброєної польської армії, яка діяла за сприяння країн Антанти. Тому керівництво ЗУНР усвідомлювало, що розраховувати на успішний захист молоді держави власними силами буде важко, що й прискорило боротьбу за соборність ЗУНР та УНР.

Щойно ЗУНР була проголошена незалежною державою, УНРада негайно приступила до розв’язання проблеми соборності України. Уже 10 листопада це питання обговорювалося на засіданні Ради. Від імені УНДП Роман Перфецький заявив, що український народ “мусить тепер засвідчити перед усім світом, перед лицем усіх народів і держав”, що він хоче “бути й одною демократичною державою”. “Ті мотиви, – говорив Р. Перфецький, – котрі дня 19 жовтня здержували нас від рішучого кроку – проголосити з’єднання всіх українських земель, нині є без вартости. Крім того, зближується хвиля мирового конгресу, не сміємо стати там роздерті на дві частини хоч би й у власних державних організаціях”. Саме тому він запропонував, щоб УНРада “доручила Державному Секретаріатові поробити потрібні заходи для з’єднання українських земель в одну державу”²⁴. Відзначимо, що деякі учасники засідання, зокрема Михайло Лозинський та Лонгин Цегельський, у своїх виступах вимагали, щоб Україна об’єдналася в демократичній державі, а не кооперувалася з тими, “котрі репрезентують об’єдинительну думку” та орієнтуються на “єдину і неділіму” Росію. Всім було зрозуміло, що йдеться про уряд Павла Скоропадського. На тому ж засіданні Кость Левицький під бурхливі оплески сповістив: “На підставі одноголосної постанови Державного Секретаріату, маю честь

²² Лозинський М. Галичина в рр. 1918–1920. – С. 208–211; Тицик Б. Західно-Українська Народна Республіка... – 225 с.; Карпенко О. З історії Західно-Української Народної Республіки... – С. 43–65; Павлишин О. Організація цивільної влади ЗУНР..

²³ Діло. – 1918. – 10 листопада; ДАЛЮ. – Ф. 108. – Оп. 1. – Спр. 315. – Арк. 20–21.

²⁴ ЦДІАЛ України. – Ф. 581. – Оп. 1. – Спр. 14. – Арк. 7–8.

заявити, що Державний Секретаріат одночасно вирішив згодитися з внесенням доктора Перфецького”²⁵.

Зауважимо, що 13 листопада на черговому засіданні УНРади її голова Лев Ганкевич, підкреслюючи історичне значення прийнятого Тимчасового Основного закону про державну самостійність українських земель Австро-Угорщини та ухвалу Державного Секретаріату розпочати справу об’єднання України в єдиній державі, заявляв: “Нехай отсей наш вчинок буде товчком, щоби вони [наддніпрянські українці – *Т. П.*] позбулися тої нещасної форми [йдеться про гетьманську владу – *Т. П.*], котру накинута їм чужа рука. Нашим сердечним бажанням є, щоби УНРада якнайскоріше дістала з Києва вістку, що там запанувала Українська Народна Республіка (гучні оплески)”²⁶.

Ці демократичні засади возз’єднання всіх українських земель були дуже чітко визначені у редакційній статті “Ідеал цілої нації” газети “Діло”. Редакція вважала, що “з’єдинення всіх українських земель в одну самостійну, незалежну, вільну демократичну державу” повинно реалізуватися під гаслом, яке згуртувало б “всі українські верстви в теперішнім змаганні нашої нації. Цим змаганням є повне визволення нації не тільки під політичним, але й суспільним, культурним, економічним поглядом. Повна демократизація усіх установ, від селянських до найвищих державних, та перехід землі у власність тих, що орошають її своєю кров’ю і повне політичне визволення, через утворення самостійної, незалежної, вільної держави”. Газета стверджувала, що ці гасла визвольного руху у західних землях уособлює УНРада, а у Придніпрянській Україні вони задекларовані у програмі Українського Національного Союзу²⁷.

У статті “Кінчим війну” відомий діяч трудової партії Степан Витвицький закликав усі суспільні прошарки та політичні партії консолідуватися навколо розбудови і захисту соборної України та рішуче відкинути фальшиві гасла й “повернутися від більшовицької містики до реалістичної оцінки речей, робити своє буденне діло в уряді і школі, свою виховуючу громадянську роботу в місті і на селі..., щоби виробити собі перемогу і закріпити існування держави. Не ганятися нам за блудними огнями політичного і господарського радикалізму, якому противна наша суспільна структура і народна психіка, щоб серед тої погані не загубити нашої державности! Геть з партійними спорами, з окремими партійними інтересами! У нас тепер одно велике спільне діло: оборона своєї землі перед ворогом! Для тої оборони нехай з’єднаються всі в одну нескрушиму владу, всі, що перш усього люблять українську землю”.

У грудні 1918 р. уряди ЗУНР та Директорії почали реалізовувати споконвічні мрії українського народу про державну соборність. У Фастові було укладено попередню угоду про об’єднання ЗУНР (Галичина, Буковина та Закарпаття) й УНР. Урочисте проголошення Акту соборності відбулося 22 січня 1919 року. ЗУНР було перейменовано в Західну Область Української Народної Республіки. В Універсалі Директорії про злуку УНР та ЗУНР проголошено: “Віднині воедино зливаються століттями відірвані одна від одної частини єдиної України Західно-Українська Народна Республіка (Галичина, Буковина й Угорська Україна) та Наддніпрянська Україна.

²⁵ Діло. – 1919. – 12 листопада; ЗУНР. Історія... – С. 138–139.

²⁶ Там само. – 15 листопада.

²⁷ Діло. – 1918. – 12 листопада; ЦДАЛ України. – Ф. 581. – Оп. 1. – Спр. 14. – Арк. 10–12.

Здійснилися віковічні мрії, якими жили і за які умирали кращі сини України. Віднині є єдина незалежна Українська Народна Республіка. Віднині народ український, визволений могутнім поривом своїх власних сил, має змогу об'єднаними дружніми зусиллями всіх своїх синів будувати нероздільну, самостійну Державу Українську на благо і щастя її трудового люду”²⁸.

Після Акту злуки ЗУНР та УНР державні та громадсько-політичні структури Східної Галичини удосконалювали конституційний лад в країні, зосереджували свої зусилля насамперед на захисті соборної України від іноземних агресорів. Уже 4 лютого 1919 р. Українська Національна Рада та Державний Секретаріат закликали український народ, щоб “кожний русин сповнив беззастережно свій обов’язок”, бо “першим і найважливішим обов’язком уряду і народу з’єдинити і підняти всі народні сили до оборони нашої землі та увільнення її від ворожого наїзду. Поки наша земля не буде освободжена від польського і румунського наїзду, та доки угроукраїнську землю не прилучимо до Великої Української Держави, доти не вільно нікому з нас спочивати”²⁹.

Водночас Українська Національна Рада продовжувала обговорювати і схвалювати закони у різних аспектах життєдіяльності Західної Облaсті Української Народної Республіки. Зокрема, уточнювалася концепція закону про аграрну реформу. 14 квітня 1919 р. був схвалений остаточний варіант земельного законопроекту. “Сей законопроект, – підсумував дискусію з цього приводу на засіданні УНРади Горбачевський, – є вислідом взаємного порозуміння, компромісу всіх партій, які може за запереченням партійних інтересів згодилися для загального добра на деякі уступки”³⁰.

13 лютого 1919 р. УНРада схвалила закон “Про основи шкільництва”, в якому стверджувалося, що всі публічні школи у Західній Облaсті УНР є державними, що “викладова і урядова мова в усіх державних школах – українська”³¹. Національним меншинам було забезпечено право мати школи з рідною мовою викладання. 15 лютого 1919 р. УНРада прийняла закон про мови, згідно з яким державною мовою була українська, а національним меншинам надавалася свобода використовувати усно і в письмі їх рідну мову³².

Державотворча діяльність уряду та УНРади була перервана після того, як наприкінці квітня 1919 р. в Галичину з Франції була передислокована 90-тисячна армія генерала Галлера, яку підтримували держави Антанти, насамперед Франція, а у травні того ж року проти ЗУНР продовжила загарбницьку анексіоністську війну Румунія. Через це становище Східної Галичини різко погіршилося, адже співвідношення військових сил ЗУНР, з одного боку, та воюючих проти неї держав, з другого, було не на користь Української галицької армії. Це й змусило уряд ЗУНР, УНРаду

²⁸ Західно-Українська Народна Республіка 1918–1923. – Т. 2: Державотворчі й адміністративно-організаційні процеси / [уклад.: О. Карпенко, К. Мицан]. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2003. – С. 165–166; ЦДІАЛ України. – Ф. 581. – Оп. 1. – Спр. 14. – Арк. 15–17.

²⁹ Західно-Українська Народна Республіка 1918–1923. – Т. 2. – С. 176–179; ЦДІАЛ України. – Ф. 581. – Оп. 1. – Спр. 14. – Арк. 32; ДАЛО. – 952 с. – Оп. 1. – Спр. 19. – Арк. 2–3, 4, 6, 10.

³⁰ Західно-Українська Народна Республіка 1918–1923. – Т. 2. – С. 181, 272–274, 319, 345, 348–354.

³¹ *Капелюшний В.* Здобута і втрачена незалежність: історіографічний нарис української державності доби національно-визвольних змагань (1917–1921 рр.) / В. Капелюшний. – Київ: Орлан, 2003. – С. 348–349.

³² Там само. – С. 220–226; ЦДІАЛ України. – Ф. 581. – Оп. 1. – Спр. 142. – Арк. 23–25.

та Українську галицьку армію перейти за Збруч, на Наддніпрянську Україну, яка ще залишалася під владою Директорії. Але, як згодом відзначав “Український Вістник”, – “Прапору ми не понизили, зламано нашу міліарну силу, улягла вона за подавляючої переваги ворога. Одначе ми не зламали гарту духа. Навпаки, з огневої проби виходимо внутрішньо скріплені, сильні вірою, що кров найкращих синів Галицької землі не марно лилася”³³.

Отже, у роки революції в Австро-Угорській імперії структури громадянського суспільства Східної Галичини – Українська Парламентарна Репрезентація, Українська Національна Рада та Військовий Комітет, очолили боротьбу населення за відновлення державної незалежності й домагалися визволення Наддніпрянської України, бо “коли велика Україна стане самостійною, то й Галицька земля до неї незабаром прилучиться”. Вони брали активну участь у розбудові молоді держави, у формуванні Української галицької армії та в організації всенародного руху за соборність України, що і було реалізовано 22 січня 1919 р. на Софійській площі у Києві та схвалено Трудовим Конгресом України. Внаслідок спільних зусиль держав-агресорів (радянської та білогвардійської Росії, Польщі та Румунії), яких підтримали країни Антанти, Україна вкотре втратила свою державну незалежність і соборність та була розчленована й поневолена іноземними державами.

Татьяна Панфилова. Украинские политические организации в период распада Австро-Венгерской империи и провозглашения ЗУНР

Проаналізована діяльність українських політичних партій, громадських організацій на завершальному етапі Першої світової війни, виділено їх вклад у становлення УНРади ЗУНР, розвиток громадянського суспільства.

Ключевые слова: ЗУНР, громадянське суспільство, політичні партії, УНРада, УГА.

Tatiana Panfilova. Ukrainian political organisations during the disintegration of the Austro-Hungarian Empire and proclamation of ZUNR

The article analyses activities of Ukrainian political parties and non-governmental organisations in the final stages of World War I. It determines their contribution to the Ukrainian National Council of Western Ukrainian People's Republic and development of civil society.

Key words: ZUNR, civil society, political parties, Ukrainian National Council, UHA.

³³ Український Вістник (Львів). – 1921. – 31 березня.